

забезпечення. *Матеріали науково-практичної онлайн-конференції з організаційної та економічної психології (21 травня 2020 року) / за наук. Ред. С.Д.Максименка, Л.М.Карамушки, Н.М.Бендерець, А.М. Шевченко, О.В. Креденцер. Київ – Біла Церква, 2020. 130с.*

6. Садлер У.А. *От одиночества к аномии.* М. Прогресс, 1989. С.21–51.

УДК 159.922.8:316.772.4

Мостепан К. В.

НПУ імені М. П. Драгоманова

БАР'ЄРИ СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ: ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті порушено питання спілкування підлітків в умовах соціальних та інформаційних змін, вказано на причини, що зумовлюють бар'єри спілкування (складність протікання важливих психологічних новоутворень, здатність до самоутвердження в різних соціальних інституціях та референтних групах). Розкрито психологічні чинники, що детермінують процес спілкування у підлітковому віці (естетичні, інтелектуальні, мотиваційні, моральні, установки, ситуативні), визначено (складено) умовний «портрет» підлітка з проблемами спілкування.

The article deal with the issue of communication between adolescents in the context of social and information changes. The causes to communication breakdown and the formation of communication barriers are described. They include the difficulty of important age-specific new formation process; the ability to assert themselves across social and reference groups. The psychological

factors that determine the process of communication in adolescence which are aesthetic, intellectual, motivational, moral, attitudes, situational are revealed; the conditional "portrait" of a teenager with communication problems is outlined.

Швидкий розвиток інформаційних технологій і їх систем позначається на всіх сферах буття людини, особливо на спілкуванні. Вчені в галузі психології єдині у визнанні значущості спілкування у формуванні особистості на всіх етапах її становлення, особливо – підлітковому. Цей період дуже істотний для розвитку основних структурних компонентів особистості. Від того, як буде складатися спілкування, залежатиме майбутнє особистості, адаптація в різних соціальних інституціях. Тому дуже важливо допомогти підліткам у розвитку вміння спілкуватися в тій ситуації, в якій вони відчують труднощі. Особливу увагу це привертає у контексті сучасних викликів глобалізованого світу пандемії COVID – 19. Бар'єри спілкування є основною причиною конфліктних ситуацій, які виникають і розвиваються тільки за умови прояву несприятливих чинників.

Психологічними бар'єрами спілкування визначено:

1. Естетичні – утворюються в ситуаціях, коли людині не подобається зовнішній вигляд співрозмовника.

2. Інтелектуальні – спричинені відмінностями типів мислення, швидкості протікання уявних операцій, рівнів інтелектуального розвитку. Наприклад, у спілкуванні оптиміст буде шукати в будь – якій ситуації плюси і шляхи виходу, а песиміст – акцентувати увагу на негативі. Тому їх спілкування не є продуктивним. До інтелектуальних можна віднести бар'єр некомпетентності, коли людина не розбирається в обговорюваній темі, що викликає у партнера по спілкуванню почуття прикромості або роздратування.

3. Мотиваційні – проявляються тоді, коли у людей різні цілі, що призводять до спотвореного сприйняття інформації та виникнення непорозуміння між співрозмовниками.

4. Моральні або етичні – виявляються в тому, що ефективності спілкування заважає несумісність моральних позицій, принципів, поглядів.

5. Бар'єр установки – якщо у людини є негативна установка по відношенню до партнера, то його слова сприймаються не об'єктивно, нерідко з внутрішнім протестом. Виникати він може в результаті попереднього досвіду спілкування або на основі відгуків інших людей.

6. Бар'єр негативних емоцій або поганий фізичний стан належать до ситуативних бар'єрів. Іноді проблеми в спілкуванні виникають, коли у людини поганий настрій чи самопочуття, і вона не налаштована на встановлення контакту з іншими [4].

До психологічних бар'єрів залічують також ті, які виникають внаслідок індивідуально – психологічних особливостей особистості (скритність, скромність, відмінності в типах темпераменту), а також у результаті особистих відносин між партнерами (недовіра, антипатія), неправильне сприйняття контенту, відсутність зворотного зв'язку (рефлексії), неприйняття до уваги комуніканта (І. Бех [1], І. Булах [2]). Наведене є наслідком непродуктивного спілкування, де в пріоритеті стають особистісні аспекти.

Наведені вище бар'єри спілкування можуть виникати на всіх етапах онтогенезу людини. Отже, визначаємо спілкування як процес взаємодії між людьми, у ході якого виникають, проявляються й формуються міжособистісні відносини.

Отже, під бар'єрами спілкування розуміємо фактори, які сприяють втраті і спотворенні сенсу інформації в процесі взаємодії. Оскільки ця проблема актуалізується в підлітковому віці, особистісні аспекти його є визначальними під час виникнення ситуацій непродуктивного спілкування.

Відсутність реального спілкування з батьками та однолітками замінює віртуальна комунікація і активне спілкування в інтернет-спільнотах. Інтернет став новим засобом повсякденної реальності і сферою життєдіяльності підлітків, у якій вони почувають себе комфортно, надаючи перевагу, тому перебувають там більше часу.

У такому віртуальному просторі підліток віднаходить віддушину, спілкуючись із однолітками. Сьогодні більшість підлітків не виходять на вулицю, не грають у футбол, як це було раніше. Всі розваги підлітка (особливо у місцевих) відбуваються у соцмережах, де він створює спільноти, знайомиться, грає, спілкується. Зауважимо, що не всі батьки, педагоги це розуміють і підтримують такі форми спілкування підлітків з однолітками, що призводить до порушень у стосунках з ними.

Звісно, що такий формат спілкування збіднює «живе слово», живу комунікацію, здатність до розвитку вищих мислительних процесів, тощо, що в перспективі може відобразитися на всіх структурних характеристиках формування особистості, особливо у задоволенні афіліативної потреби. Відсутність її підлітки важко сприймають і переживають як особистісну драму, як розрив відносин з товаришами, батьками. Щоб завоювати друзів чи привернути їхню увагу, підлітки готові на різні порушення: відкриті конфлікти з дорослими, з'являється яскраво виражений негативізм і протестуюча поведінка.

Викладене вище характеризує підлітка з позиції його комунікування з іншими учасниками взаємодії, створює уявлення про труднощі, які переживають вони в перехідний період

Нами було складено умовний «портрет» підлітка з проблемами спілкування.

Перша група підлітків – сором'язливі, які не мають сформованих умінь щодо спілкування і не вміють

встановлювати контакти з однолітками. У них, як правило, жорсткі інтимні кордони, вони скаржаться на підвищену тривожність: у мене пітніють руки, мені страшно опинитися в новій компанії, я не знаю, про що говорити, я весь час мовчу.

Друга – ті, кому в такому стані дійсно добре. У них низька потреба в комунікації, вони живуть своїм внутрішнім світом і переживаннями. Як правило, це підлітки, які багато читають, часто захоплюються фантастикою, вивченням мов, різними захопленнями, тощо. Насичення комунікативної потреби відбувається за рахунок спілкування з віртуальним героєм. Такі підлітки більше орієнтовані на задачу, а не на комунікацію.

Третя група – підлітки, які нікуди не ходять, у них немає друзів, вони ні з ким не хочуть спілкуватися, не приймають участі у жодному заході. Найчастіше це проявляється у дівчат, під час перехідного віку – від підліткового до юнацького.

Грунтуючись на теоретико-методологічних засадах досліджуваної проблеми та враховуючи сказане вище, нами було проведено експериментальне дослідження, яке передбачало експериментальне вивчення психологічних особливостей спілкування підлітків та визначенні бар'єрів, які створюють труднощі для успішної взаємодії в референтних групах, з однолітками, дорослими та визначити бар'єри, які створюють проблемне поле для успішної взаємодії.

На основі емпіричного дослідження встановлено, що майже всі підлітки за авторською методикою «Мое спілкування», визнають складність спілкування з дорослими, вислуховувати настанови чи зауваження, адекватно реагувати на конфліктні ситуації, що пояснюється віковими новоутвореннями цього періоду та особливостями спілкування.

Щодо підлітків, як показали результати діагностики з застосуванням методики оцінки потреби в спілкуванні В. Ряховського, констатовано, що більшість із них не прагнуть до

виявлення товариських потреб у спілкуванні, що є нижче норми.

За результатами дослідження здібностей до спілкування за методикою В.Синявського та Б. Федоришина, лише 1,7% підлітків виявили високий рівень комунікативних здібностей, що вказує на здатність швидко соціалізуватися у новому середовищі завдяки спілкуванню, знаходити друзів, розширювати коло знайомств, проявляти ініціативу в спілкуванні, тримати діалог/полілог, бути цікавим та толерантним комунікантом. Більшість підлітків (71, 6%) виявили низький рівень комунікативних здібностей. При цьому у підлітків переважали деструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях – уникнення та суперництва.

За результатами досліджень за методикою Т. Лірі, у опитаних підлітків виявлено адаптивний рівень прояву усіх показників за середнім балом по групі. Найвищий бал наявний у опитаних за проявами авторитарності (7,3 бали) та егоїстичності (7,2 бали), що відповідають помірному рівню прояву цих характеристик. Підліткам притаманні егоїстичні риси, орієнтація на себе, схильність до суперництва, вони не достатньо завзяті та наполегливі.

Запропоновано програму тренінгу з подолання бар'єрів спілкування у підлітковому віці та здійснено її апробацію. Обґрунтовано, що для підвищення здатності підлітків до подолання ризиків у спілкування ефективними є індивідуальні та групові форми роботи з використанням таких методів, як: тренінгові заняття, вправи, ситуації, інформаційні повідомлення, рольові ігри, дискусії, мозковий штурм. Основними завдання програми є: сприяння розвитку адекватної самооцінки; виховання потреби до спілкування як необхідного процесу комунікації, культури спілкування з однолітками та дорослими; формування почуття впевненості в собі, розвиток самореалізації та самопрезентації в процесі суб'єктної взаємодії, самоконтролю та емоційної збалансованості;

формувати здатність розпізнавати власні почуття і почуття інших людей, обирати правильний стиль спілкування.

Література

1. Бех І. Д. Колізії суб'єкт-суб'єктної взаємодії. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. Вип. 18, кн. 1. С. 6-14.
2. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 340 с.
3. Ломов Б. Ф. Общение и деятельность. *Психологические проблемы социальной регуляции поведения* [ред. Е. В. Шорохова, М. И. Бобнева]. М.: Наука, 1976. С. 70-77.
4. Петровський А. В. Вікова і педагогічна психологія [Електронний ресурс] / А. В. Петровський, В. В. Москаленко // Центр навчальної літератури. 2005. Режим доступу до ресурсу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7597.html>.

УДК 159.9

Ніколіна О.Т., Руда Н.Л.
МНУ ім. В.О.Сухомлинського

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ ЗА ЗМІШАНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ

Висвітлено структуру психологічної готовності вчителів до роботи в умовах змішаної форми навчання, наведено результати емпіричного дослідження. Досліджено компоненти психологічної готовності вчителів до змішаної форми навчання – мотиваційний, вольовий, емоційний та їх зв'язок з психологічною готовністю педагога. Розроблено